

WSTĘP

W ostatniej dekadzie XX wieku w Europie Środkowo-Wschodniej (EŚW) zaszły daleko idące zmiany polityczne – załamał się bipolarny układ stosunków międzynarodowych, a system państw socjalistycznych przeszedł do historii. Poszczególne państwa, bazując na swojej specyfice i wykorzystując różne koncepcje ustrojowe, całkowicie lub częściowo zmieniły swoje oblicze. Niektóre z nich osiągnęły na tej drodze liczące się sukcesy, inne do dzisiaj stoją przed podstawowymi problemami właściwymi procesom transformacji.

Nowego znaczenia nabral jednocześnie termin „Europa Środkowo-Wschodnia”, często stosowany w badaniach naukowych (zwłaszcza na gruncie historii, geografii, politologii i antropologii kulturowej) i w życiu społeczno-politycznym. Istotny wkład do myślenia o tym obszarze geograficznym i jego identyfikacji wniósł Oskar Halecki, według którego Europa Środkowo-Wschodnia to obszar między Szwecją, Niemcami i Włochami, z jednej strony, oraz Turcją i Rosją, z drugiej strony¹. Próbę identyfikacji państw wchodzących w skład tego obszaru podjął także Robert Magocsi, który w odróżnieniu do wspomnianego wyżej O. Haleckiego, dążącego do określenia obszaru, nacisk położył na strefy Europy Środkowo-Wschodniej i funkcjonujące w ich ramach państwa. Wyodrębnił strefę północną, alpejsko-karpacką oraz bałkańską. Do pierwszej zaliczył Polskę, Litwę, Białoruś, Ukrainę, Mołdawię oraz obszar byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej; do drugiej – Republikę Czeską, Słowację, Austrię, Węgry, Rumunię, Słowenię, część Chorwacji, część Serbii oraz północne Włochy, zaś do trzeciej – południową Chorwację, południową

¹ O. Halecki, *Borderlands of Western Civilization. A History of East Central Europe*, New York 1952 (wersja elektroniczna).

Serbię, Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę, Macedonię, Bułgarię, Albanie, Grecję i europejską część Turcji².

Równie szerokie granice obszaru Europy Środkowo-Wschodniej proponuje przyjął Instytut Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku. Według jego badaczy jest to obszar między Niemcami i Rosją oraz między Morzem Bałtyckim i Morzem Egejskim. Do obszaru tego zalicza następujące państwa: Albanie, Austrię, Białoruś, Bośnię i Hercegowinę, Bułgarię, Chorwację, Republikę Czeską, Estonię, Słowację, Słowenię, Węgry, Litwę, Łotwę, Macedonię, Mołdawię, Czarnogórę, Polskę, Rumunię, Serbię i Ukrainę³. Dla porównania – zdaniem Instytutu Europy Środkowej w Paryżu jest to obszar między Rosją i Niemcami oraz między regionem Morza Bałtyckiego i obszarem Bałkanów⁴. Z kolei dyrektor Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, z siedzibą w Lublinie, Jerzy Kłoczowski, odwołując się do wspólnoty doświadczeń historycznych, uważa, że jest to obszar obejmujący obecnie Polskę, Litwę, Białoruś, Ukrainę, Republikę Czeską, Słowację, Węgry, Chorwację i znaczną część Rumunii⁵. Zbliżoną do propozycji J. Kłoczowskiego koncepcję prezentuje węgierski historyk Jenő Szűcs. Uważa on, że Europa Środkowo-Wschodnia stanowi przestrzeń między Europą Zachodnią, której kres stanowi rzeka Łaba i Litawa, a Rosją. Ukształtowana została głównie na podstawie wzorców kultury zachodniej. J. Szűcs wyznacza granice Europy Środkowo-Wschodniej w oparciu o dwa kryteria: ekonomiczno-polityczne – zachodnia granica EŚW biegnąca wzdłuż: Łaby i Litawy – dawnego *limes Carolinus*, następnie linii dualizmu gospodarczego, a jeszcze później „żelaznej kurtyny”; oraz kulturowo-religijne – wschodnia granica EŚW wyznaczana w oparciu o sieć diecezji, „zasięg stylu romańskiego i gotyckiego bądź też idei renesansu i reformacji, w oparciu o wykazy wolnych miast, przywilejów korporacyjnych, systemów politycznych w poszczególnych państwach i wielu innych cech strukturalnych, trudnych do przedstawienia w sposób wizualny”. A zatem do tak pojmowanego regionu należą: Polska, Litwa, Łotwa, zachodnia Białoruś i zachodnia Ukraina; wschodnie Niemcy, wschodnia Austria;

² R. Magocsi, *Historical Atlas of East-Central Europe*, Seattle 1993.

³ Columbia University, *East Central European Center*, <http://www.columbia.edu/cu/ece/about/mission.html>.

⁴ Centre D'Étude de L'Europe Mediane, <http://www.ceem.fr>.

⁵ J. Kłoczowski, *Wprowadzenie*, w: *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 1, red. J. Kłoczowski, Lublin 2000, s. 7.

Republika Czeska, Słowacja, Węgry, część Rumunii (zwłaszcza Siedmiogród, Banat i Maramuresz); północna Serbia (Wojwodina), Chorwacja i Słowenia⁶.

Warto w tym miejscu przywołać stanowisko Marka Pietrasia, który zauważa, że w próbach określenia obszaru Europy Środkowo-Wschodniej dość powszechna jest zgoda co do tego, że jest to przestrzeń między Niemcami i Rosją oraz Turcją i Szwecją. Sam stoi na stanowisku, że najmniej kontrowersji budzi próba identyfikacji obszaru Europy Środkowo-Wschodniej dokonana przez Oskara Haleckiego i propozycja identyfikacji państw należących do tego obszaru wysunięta przez Instytut Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Columbia⁷.

Redaktorzy niniejszego tomu prezentują w powyższym kontekście zróżnicowane stanowiska. Henryk Chałupczak, w odniesieniu do obszaru Europy Środkowo-Wschodniej, opowiada się w dużej części za propozycją Jerzego Kłoczowskiego. Uznaje, że jest to obecnie przestrzeń geograficzno-polityczna obejmująca Polskę, Litwę, Białoruś, Ukrainę, Republikę Czeską, Słowację, Węgry, Mołdawię i Rumunię. Z kolei Radosław Zenderowski, mając na uwadze to, że wiele definicji zakresu terytorialnego Europy Środkowo-Wschodniej skrywa w sobie pewien ładunek wartościujący, opowiada się za możliwie szerokim ujęciem zbliżonym do wersji zaproponowanej przez Instytut Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Columbia. Uważa przy tym, że dyskusyjne jest wyłączenie z regionu Grecji, zwłaszcza w przypadku, gdy do regionu kwalifikuje się wszystkie pozostałe państwa bałkańskie. Jego zdaniem nic nie stoi na przeszkodzie, by w ramach tak zdefiniowanej Europy Środkowo-Wschodniej wskazać na istnienie subregionów takich jak: Bałkany, Europa Środkowa oraz nierosyjska Europa Wschodnia, między którymi granice ulegały na przemian procesom zacierania i wzmacniania oraz które wykazywały tendencję do „migrowania”⁸. Trzeci z redaktorów tomu, Walenty Baluk, stoi na stanowisku, że najlepszym sposobem na określenie wyżej wymienionego zakresu geograficznego jest termin „Europa Środkowa i Wschodnia”.

⁶ J. Szűcs, *Trzy Europy*, Lublin 1995.

⁷ M. Pietraś, *Europa Środkowo-Wschodnia w strukturze ładu międzynarodowego*, w: *Europa Środkowo-Wschodnia w procesach transformacji i integracji. Wymiar polityczny*, red. H. Chałupczak, M. Pietraś, P. Tosiek, Zamość 2010, s. 11 i n.

⁸ Szerzej: R. Zenderowski, *Europa Środkowa jako „ucieczka przed Wschodem” czy „pomost” między Wschodem i Zachodem?*, w: R. Zenderowski (red.), *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2004, s. 36–48.